

270(19)

Customs of the Sotho

regarding infancy

Infancy note No. 12

A.J. Mahloana

11 APR 1939

Carlsruhe 13

indexed

bp. (9)

K34/12

Ngwana. xe a feditše kwedi ka ntlong, ya bobedi o ya kuruwetswa. Xe ba mo kuruwetsa bare kurruruwa! Nkotokobana ntabelebiše! Ngwana a lela, xa a lela a le byalo ba namile ba nthšitše molora, ba mo taka phatta, ba mo taka kxobelo, ba mo taka ka makwafeng, xore batle ba kxone xo mo swara, ba mo taka le ka sekroseng. Bare teteleleba nthepona xoba teteleba nthšimane o bone mmangotane! Kopelo ya bona šei:— Ngwana o lla maxabeng, ~~ma~~ xe asa mo mo lla. Ba epela kamoka xe ba rialo. Ba ingatile maša a le fa kxakala. Yo a dirwang byalo ke yo kwedi e mo nnetšexo a šetše a ntše a belexilwe, a feditše kwedi e tee ka ntlong, o kuruwetswa ya bobedi. Yo a tswetšwexo kwedi e ile fifiny xa a šongwe byalo. Xo divelwa yo a belexilwe kwedi e le fa xore xa yona. Bakrekolo ba a thšepa, ba tlola letsoku, xo tee le ngwana yo kuruwetswang, le yena o ya tloa. Dijotša bakrekolo ke thšima. Thšimā ke mabele a setlwa, e setlwa ke mathari kamoka a motse. Pitsa e apewa ke mosadi yo a thomilexo xo itšibola ka ngwana a mošimane, e loišwa ke yena, e thsolwa ke yena, ka xobane o ithšimexile ka mošimanyana, e ithšimexile xo itšibola. Thšimā e thšelwa, tetsupa!

270 // Infancy No. 12.

K34/12

E thsolelwa ka moropong ke yena mosadi yo.
 A ba a fa bakrekolo a ba thsolela le bana ba
 dikrothlwana ba ba tlilexo le ba krekolo.
 Ya šala e le dikropa kropa ka fa e thsolekeng
 ka rona. Bare xo bana ba dikrothlwana; Le name
 le tle le sware ngwana a bolena ka xore le ja
 thšima ya xaxwe. Xe ba nyaka thari ba
 bolaya pudi, ba ija dinama, ba e bitša xore ke
 thari ya ngwana. Ba bua le halo la yona botse.
 Ba ba pola le halo la yona mo le ka se jewe ke
 dimpya, ba le thšida letswai, ba le hotša ka
 thela kxomo xore dimpya di le thšabe.
 ka moraxo xe le o nite ba le iša metseng,
 xe le thapile ba le thšaxae, ba le phutha phutha
 xabotse, hare xo šwaba mokxalabye a le šuxa,
 a šuxela motloholoaxe thari ya xo mmopota.
 A le šuxa la bala šata le le boleta. ha išwa
 mo sexing wa di thari a le sexa botse,
 a ba a dira le masoto a xo bofa, a rokele-
 lwa ka matswana a masesane, ba roka ka
 moropola. Moropola ke lemao le a lootšwa.
 Xe e seno sewa e bile e rokeletšwe
 masotwana, e hotšwa ka thšidi xoba thela
 xore e be boleta, e se ka ya kxokxoropana
 ya hwalala, ya e ba nkxokxoro ya tla ya
 ngwapa ngwana ya mo nthša tekhekhe.

270

Infancy No. R K34/12

Xe ba rata ba e ena ka metseng a sefapa-
 -badia ya šala o le ye khwinana. Ba kronaba
 e iša xo mmangwana xore a bopule ngwa-
 -na ka yona. Pudi ya xo dira ^{thari} entšwa ke
 papare ngwana, a hlabiša bo umaxe
 xe e le motswetsi, xore motswetsi a ithobe
 dingalo, a tšwe ka ntlong a monne. Xe
 ba dira thari ka pudi xa ba a lafe pudi,
 ba jo e bolaya, ba e thlaba. Ngwana yo
 monyane o ~~hlabišwa~~ ka lehlapelong, o hla-
 pišwa ke bakrekolo ka mosethlo. Mosethlo
 ke sona sesepa sa basotho. Mosethlo ona
 le lephoko byalo ka sesepa, o ya lepoxa. Xe
 ba seno mo thlabiša ka mosethlo ba mothšela
 ka molora ka fase xa makwafa, melaleng,
 le mo ditšo di hlakana naxo, xona, mo
 manengethšwaneng. (manengethšwaneng = mo
 ditšo di hlakana naxo xona) Xe ngwana e sa
 le yo monyane xa a je boxobe, ore pele ano
 anywa bommaxe, xa a na le kxwedi tše pedi
 a sathlo a kxorišwa ke mafsi a umaxe,
 ba mo ješa mpeng, a ja nthso. Ba a mo
 kxoka. Xe ba ješa mmangwana mpeng ba a
 mo kanamisa, ba thšela metse ka seatheng,
 ba mo nweša lexe a ntše a lela. Xe a ba-
 -letšire ba mo fodiša diatla.

~~270~~

Infancy No. 12. K34/12

Mo xongwe ba mo epela diša tša ntho, diša ke dixmêrê, bare xo di apeya ba monwesa di šetše di fodile. O kana mišwa ke bakxekolo, bokokoaxe, xe e le mosadi yo mofsa, a ka se leše ngwana ka xobane o tla be a sa tsebe. Ngwana xe e sa le yo monyane o robalela kxoknyana le bommaxe, ka xobane mo xongwe a ta ba a tla a mo xata, ka xobane boroko bya motswetši ke byo borolo. Babangwe bare batsoxa ba hwetše di ba ~~pittikite~~ pikitlile ngwana a hwile, ka baka la boroko bya motswetši. Matsatši a mabedi xe ngwana a seno tšwalwa xa nyanye bommaxe, matswele a mmaxe a tla raka a aletwa. Xe a aletwa ke xe a a lafiwa pele ngwana a se thšno a a nyanye. Xe ngwana e sa le yo monyane xe a nyanya mmmaxe o tšurarelela letswele xore a se balelwe, ka xobane a tla ya ka bontši. Xe ba mo tlotša ka letsoku ke xona ba mo apešitše kobo, ka xobane makhwa a bothitho, ba mo nyakxathletša ruri ya ba ya re xe motho a mo swara a hwibile le yena. Xa a apare Selo mmeleng, o nna mpedi, nthlwa mpefere a ithlobota, kobo ya xaxwe ke letsoku fela. O forwa leetsana, a a dirwa tlopo ya thetebodi, merini ya kobo ke yona ya tlotšwa ka letsoku

✓ 270 Infaney No. 12 K34/12

Xe bo mmaxe ba se na matutu
 (matutu = maswana a motho) ba mo iša
 dingakeng tša mo alafa. Ba mo alafa
 ka sehlaire sa lephoko ba se bea
 mo mokokotlong a khuname ka
 phafa ya kxapa, ba tšea lefehlwana
 ba se fethtla, yare xela lephoko le
 phophoma, ba ve enwa lephoko le o
 le xamole, a le xamola, ba tšea lepho-
 ko lela ba ~~le~~ fethtla xodimo xa hloxo,
 lephoko la mo māmama maxotla le kxara.
 Ba mo hotša ka lephoko matswele a le
 kxara. Sehlaire se uwe se dira lephoko le
 lešweu šweu la xo swana le maswana.
 Ke xona xe ba tla be ba mo alafile
 xe yo Matla a nta matutu a tla
 phulexa a xo fepa ngwana. Mosadi
 o šele e se bang mmaxe a ka no mo
 nyanthša xe mmaxe a ile mašemong
 xoba fa xongwe a se xona a biditšweng
 ka tsietsi xe a šalela a nyakelwa
 mosadi o šele, fa xongwe ba tla babe
 ba bone a šetše a nyaka xo thselwa ke
 kxânô. Xe ngwana bare o thsetšweke
 kxânô, ke xe ba letše a ba a tapa,
 ka moraxo a lapa antše a lele a hwa.

270

Infancy No. 12 K34/12

ye a thoma xo matla, o ya ike-
 miša, a ema hake pele, xa a dirwa
 tlaké, o dirwa ke banonyana. Bare:
 Tla ke! Hake! Hake! moemi xa a we!
 o tla nama a ema ka moraxo are
 fase phara. xa a tla thoma xo sepela
 o šuthiša leoto le letee, ka moraxo la
 bobedi, a ntše a wa. ka moraxo o ya
 matla, ka moraxonyana o tla nama a
 kxwa kxwathša (kxwa kxwathša = kitima)
 xa a emišwe ke motho, o ikemiša ka
 nnoši, o ithsepetsa ka nnoši, xa ba
 mo swaretele. ye a sa dula fase a
 a ithuta, ba a mo thekwa ka dikoba
 tša mekxopha, ye a raloka le banonya-
 na ba mo dirala molete wa nkhwiribisi,
 ba mo tšentsha ka mo, a se ke a wa,
 a thekwa ke molete mo. Ngwana
 o dumelwa xo raloka le ba bangwe,
 ye ba letšana ba kxadi molwa ke monabona,
 ye a bethwa ke ba bangwe bare a iphetele,
 xore ba the ba mo thšabe. ye ba sa rate
 ba hlwa ba lwa ba ba dira babedi xa
 ba lwe, ye ba ba dira babedi xa ba lwe
 ba tšea thupa ba ba inamiša ka babedi, xore
 ere ye yo mongwe a thšwenya mongwe, are
 ke tla o ba botša batla bako inamiša

VII 270

Infancy No. 12 K34/12

Kwano ya batswadi fela ke yona ye e dirang
 dirang ba bedi xa balwe, ke ba sa kwano
 ba ka fapana, ba ba tšeana ka dimpa.
 Tša loma bana nakeng, di fetetšha baroto
 xae. ke seema i ke kore ke ngwana a
 ka lwa le yo mongwe kwa nakeng a mo
 roba robela, a phula dintho, motswadi o tla
 yo butšiša, ke motswadi wa ngwana wa
 xo bolaya a se iko kobetše, ke kore xo tla
 lwa bona byale. Xona le ngwana yo
 mongwe o bitšwa ngwana a ngako, ke
 ngwana a lethlokō, o beelwa hloko ka
 thoko ya šala ka thoko enngwe. Xe
 morini o mela ka thoko enngwe ba a o
 beelwa ka thoko ye nngwe. Byalo byalo
 xo fihlela a xola e le yo mokolo, ke a
 setše a xodile, o dirwa tlopo xwa
 ša dišwa moetsenyana o moseke ka
 moraxo ka sekroseng wa hlakanana
 le tlopo. Xe batho ba o bona ngwana
 a ngako, ba mo nea dimpho tša xo laka.
 Ba mo fa maseka, di thoto, le diphepa,
 yo a sa kang a mo fa selo a ka se
 mmolediše. Ngwana xe e le yo monyane
 o bolawa ke selalā, hloxwana, sehubana,
 makhura, moeraxe, le mauwe.

viii 270

K34/12

Sephšatlapšatlane, mmoko di bitšwa moilošo le mauwe le moeraxe. Ka di alafiuo di iphodiša e le tšona. Xe ngwana a a se a tšwe benye ba kaxe xa ba thakxe -le. Sehuba sa kōtō - kōtō se alafiuo ka moroto wa pēla. Pēla e rotela fela xotee e be e šale e le kropa e ntho, ba tšea seša sa pēla ba se apeya ba nwešunweša bana. Makhura ke dišo tšangwana fela xa di phekre, di bolachwa ka teng ke di thšidi tša xo monwa. Selala ke xe mokhubu wa ngwana o bolapla ka teng, xe ba o alafa ba o hlabela sehare ka mathoko se sentšo. Hlokwana xe e bolaya ba e alafa ka nalana tšangwana ba e thlakanthša le di thšidi tša makhura a xaxwe, mokxothi wa lephotse, le seokxwa. Di a šilwa yare e le mešidi e mentšo ba papatletša ngwana fa hlokwana ba mo arabeditše pele.

Bana ba xo mela meno a ka xodimo pele ba ~~be~~ bare ke mašeka, ba a bolawa. Xe ba bolaya ngwana wa xo mela meno ka xodimo ba mo thuthofaletša makhura a kromo a lefehlo, yare xela a fiša ba mo nweša ba mo kanamišitše. Mmaxe ba mo roma kxonyeng, o šala a nwešwa ke bakxetolole bommatswalaxe.

IX ²⁷⁰ INFANCY NO. 12

K34/12

Xe ba mmolaya bare o tla re loka sethitho motsa^{ng}
~~ba~~ ehwa. Xe ngwana a seno kxola leino la bo
 byana la pele, o ya le boloka a tla a le bontša
 lexukobu le feta le fofa. Bare xe ngwana a sa aka a
 dira byalo, a ka se hlwe a kxola le lengwe leino.

Bana ba mosadi yo mongwe ke bana ba morwedi
 a mokete, fela le re xo ka ba le kwano maxareng
 maxareng a bona; ba ka se ke ba lotana byalo
 ka bana ba mpa. Bana ba mpa ke ba xo
 tswalwa ke mosadi o tee; bana ba setsiba
 ke ba xo tswalwa ke basadi ba šele
 fela papa a bona a le tee. Bana bauwe
 ba setsiba ba tswalwa ke basadi ba babedi
 le xe ba le bamra fela ba tšerwe ke monna
 a le tee. Basadi ba byalo ba rata xe yo mongwe
 wa bona a ka fatela, xomme ba xo seleka
 bolaye yola a sa selekeng xoba ba basa
 selekeng, xo šale xo fatetše yona yena, a ba
 vile tšsa ka molemo. Bana ba xare le xe e be
 e le mosadi yo monyane ba tla šala e le baji
 ba bohwa ba monna xar yeo, ka xore bale ba
 tla be ba sexona ba hwile a ba loile. Ka faq
 kwano le kwelano bohloko maxareng a bona
 xae xona. Le xe ba ka fepya ke mosadi o tee
 ba ka sekwane. Batho ba tla no ba botša xore
 ke lena bana ba ba mosadi wa xohwa xoba wa pele.
 Ba tla rata xoba baji ba bohwa ka tšswanelo.

270
INFANCY No. 12

K34/12

Papa a bona ka xo se hlwe a bona inna bona
 o tla ba feelela le ditlakala, arata xe bana ba
 mosadi yo a baxo leyena ~~ka~~ e ba bona baji ba
 bohwa, ka mokxwa o byalo xo tla tsoxa meferefere
 maxareng a bona. Xe ~~e~~ se xe ele mokxalabye
 yo bohlae a ba avolela le humo a sa phela la
 dikxomo. Ngwana wa mathomo o theelelwa
 papaxe lesoxana, xe lesoxana le e le lona la
 pele ka xabo. moratho wa xaxe o tla theelela
 o moxolo. Ngwana o tla bitšwa ka leina la
 papaxe lesoxana le xe ele mosetsana. Dith-
 šabeng xe tše dingwe xe a tle e le mosetsana
 ba ka se mo reelele papaxe lesoxana, o tla
 tla a theelelwa yo a sa tloxo o tla wa mošim-
 anyana. Ba tlave leina le xa la morata.
 Ngwana wa bobedi velelwa papaxe mosadi;
 wa boraro o theelelwa ~~pa~~ mmaxe lesoxana,
 wa bone o theelelwa mmaxe mosadi;
 wa bohano o theelelwa kxaitšedi ya monna
 wa boselela o theelelwa kxaitšedi ya ~~lesoxa~~ ^{mosadi}.
 Xe ba theelela motho ba mmitša ka leina
 la bobyana la ~~xe~~ mokxalabye yo xe a
 reilwe ke Ad bakrekolo e sa le ngwana.
 Motho yo e se bang thata ya xaxe a ka
 se le bitše, xa le ka bitšwa kexonyatša
 mokxalabye yo. Bare o ya mmileletša.
 xe a bileletšwa ke xe a bitšwa ka leina la
 bobyana.

~~XI 270~~

INFANCY NO. 12.

X34/12

xe a ka bileletšwa ke yo e se baxo thaka
ya xaxwe, o ya ~~mmetha~~ ^{mmetha} are oya mpileletša,
xe e le batho ba baxolo ba ka lwa are o
~~mpileletša~~ ke se thaka yaxaxo. Leina le
la bobyana le a lahlwa, la bitšwa fela ke ba
baxolo xo yena, ba banyenyane xo yena
ba tla le lahla ba thšaba xo ina mišwa. O ha
bitšwa ka leina le a itheilexo kwa xo
wêlêng. Leina la bobyana le arerwa ke
ba ka xae, o tšewa ke mokxe kolo
vakxadi a monna le bitšo. Ba motseba
ka no ba thšela ditaba tša leina langwana, ba
hanore dina le lera benye ba tšona. Leina le la
bobyana xa le. fetoxe le ka tšatši le tee, ke
lona leina le le tšebetaxo kudu xo feta maina
a motho kamoka. ke erileng xe a wa bare
ke kwena xobatlov a mo kete. Batho ba banki,
le ba hlabiša dihlolong. Ke lona leina la xaxwe
bophelong bya xaxwe kamoka, o bitšwa ke
ba ba ratokileng naye, le ba ba wetšeng ~~naye~~ ^{naye},
le ba ba xolo xo yena. Maina a mangwe
ka a itheyaxo ona kwa mo jeng, a itheta,
a mangwe ke a the ^{wa} xaxo ke batho xe a dirile
selo sa xo hlakodiša motho a bdawra ketau.
Seswanthšo sa xo reta fauwe šifa; ke thšwere
se mperetšela molomo ere ke xe se hlabilwe kenna,
ke le tee, e tšwe le makoko a mošate ase hlabile

xii 270 infancy no. 12 K34/12

ke theto ya moxale xe a thlakudišitšē
yo mongwe molomong wa Sebata. Moxale
yo o tla bitšwa ka lona ina leuwe. Le lengwe
le xona bare Marwala Sethinya a ka
Nthšimudi, o vwele sethinya thinya
ba phetole. ke xore monna yo ovile
xo bolaya motho are a se a hwele
vuri a mo rwala ~~ho~~ le xetleng a santšē
a ithokxonya thokxonyakwantsweng ya
Marumo. Leina le lengwe la xo itheya
šele: Setotapele a basadi, basadi tsoxang
le rotêng, poxo ya lena e rotile. Motswadi
wa motho yona o na le thswanelo yaxo
xo bitsa ^{ngwana} ka lena la bobyana, le xeeleyo
moxolo. Ba ba rupileng xo tee ba
mphato o tee, ba no bitša ka maina
a bobyana, ba ka se lwe, ka xobane
ba wetše tšatšē le tee. xe e le baxwera
ba xo jo xwera e le ba baxolo, ba bitšana
ka maina a xo wela. Monna xe a bitša
mosadi ore mma, xe a mo xodiša, xe mosadi
a bitša monna ore papa xe a mo xodiša.
xe e le mosadi wa yo mongwe o bitšwa ka xore
Matlou, o bitšwa ka lena la Bongwetši. mmatlou ke
xore mmaxe hou. Hou ke ina la ngwana.

270/111 INFANCY NO. 12 K34/12
 412
 11 APR 1939

Mokxalabye xe a bitša ngwetši ore
 mma, mmatswale xe a bitša ore Mmatlou.
 Leina la ngwetši o rewa tšatši la xe a
 a bekwa, o thewa ke raxadi a monna
 ngwetši e sa le mo lexoxong. Tšatši
 leuwe o tlanama a lahlile lebitšo la xaxwe
 la bojwanayana, a bitšara mma mokete.
 O bitšwa ka leina le ke batho kamoka
 tšatši le ba mo tšwešang setepa, ba
 mo mo apola lexabe. Lexabe ke la
 bannyana. Setepa ke sa mosadi, o bitšwa
 mosadi wa ntepa. Tšatši le a dirwaxo mosadi
 o apešwa setepa. Xe ngwana a bitšwa
 ke papaxe ore Marena koba Iše. Iše ke
 yona kxodišo ya rena. Xe ngwana a bitšwa
 ke mmaxe ore Li koba Ee, ke xore xa a
 mo xodiše o mmitša ka leina la xo rupa. Xe
 mmaxe e le Monni ore Monni, o mmitša
 ka leina le a bitšwang ke batho kamoka.
 Xe motho a bitšwa ke moxolaxe ore Eê.
 Xe motho a bitšwa ke mounaxe ore Eê.
 Ngwana xe a bitšwa ke Moxolo a papaxe ore Ramaxolo,
 xe e le ngwanabo papaxe ore Rangwane, xe e le
 kxaitšadi ya papaxe ore Raxadi, xe e le
 kxaitšadi ya mmaxe ore Malome.
 From: Mr. A. J. Makhoana, Carstruhe P. Bdg No. 10,
 Xia P. P. Rust.